

SADRŽAJ

1. UVOD U FARMACEUTSKU BIOTEHNOLOGIJU	1
1.1. Razvoj biotehnologije i farmaceutske biotehnologije.....	2
1.1.1. <i>Istorijski razvoj farmaceutske industrije.....</i>	<i>4</i>
1.1.2. <i>Nova era u razvoju farmaceutske industrije</i>	<i>5</i>
1.2. Izvod	12
2. POSTUPAK LICENCIRANJA BIOFARMACEUTIKA I REGULATIVA U BIOFARMACEUTSKOJ PROIZVODNJI	13
2.1. Proizvodna regulativa biotehnoloških postupaka.....	16
2.1.1. <i>Regulativa bioloških procesa sa korišćenjem genetičkih manipulacija.....</i>	<i>18</i>
2.1.2. <i>Patentiranje u farmaceutskoj industriji i biotehnologiji.....</i>	<i>20</i>
2.2. Izvod	23
3. VRSTE ĆELIJA KOJE SE KORISTE U PROIZVODNJI BIOFARMACEUTIKA I TEHNIKE NJIHOVE KULTIVACIJE	25
3.1. Biotehnološki procesi	25
3.2. Vrste i karakteristike ćelija koje se koriste za proizvodnju biofarmaceutika..	28
3.2.1. <i>Prokariotske ćelije.....</i>	<i>29</i>
3.2.2. <i>Eukariotske ćelije.....</i>	<i>31</i>
3.2.3. <i>Osnovne razlike između prokariotske i eukariotske ćelije.....</i>	<i>34</i>
3.2.4. <i>Virusi.....</i>	<i>34</i>
3.3. Ćelije od industrijskog značaja - proizvodne ćelije	36
3.4. Izvori ćelija.....	39
3.5. Izolacija i selekcija mikrobnih ćelija	40
3.5.1. <i>Izolacija mikroorganizama.....</i>	<i>41</i>
3.5.2. <i>Selekcija mikroorganizama</i>	<i>42</i>
3.5.3. <i>Poboljšanje proizvodnih osobina mikroorganizama.....</i>	<i>43</i>
3.6. Animalna ćelijska kultura	44
3.6.1. <i>Izolacija animalnih ćelijskih kultura</i>	<i>45</i>
3.6.1.1. <i>Direktno izolovanje ćelija iz tkiva.....</i>	<i>45</i>
3.6.2. <i>Tipovi animalnih ćelija.....</i>	<i>47</i>
3.6.3. <i>Normalne i transformisane ćelije.....</i>	<i>48</i>
3.6.4. <i>Diferenciranje animalnih ćelija</i>	<i>50</i>
3.7. Biljne ćelije i njihova izolacija i mikro–propagacija	51
3.7.1. <i>Mikropropagacija biljaka</i>	<i>51</i>
3.8. Čuvanje proizvodnih ćelija	54
3.9. Hranjive podloge za gajenje ćelija	55
3.9.1. <i>Hranjive podloge za gajenje mikrobnih ćelija</i>	<i>56</i>
3.9.1.1. <i>Formulisanje hranjive podloge za gajenje mikroorganizama</i>	<i>61</i>
3.9.2.1. <i>Održavanje pH vrednosti u podlozi za gajenje animalnih ćelija</i>	<i>64</i>
3.9.2.2. <i>Dodaci hranjivoj podlozi za gajenje animalnih ćelija.....</i>	<i>65</i>
3.9.3. <i>Hranjiva podloga za gajenje biljnih ćelija</i>	<i>67</i>
3.10. Industrijska proizvodnja biofarmaceutika gajenjem ćelija u bioreaktorima	67
3.10.1. <i>Režim rada bioreaktora.....</i>	<i>70</i>
3.10.1.1. <i>Šaržni režim rada bioreaktora</i>	<i>72</i>

3.10.1.2. Dolivni režim rada bioreaktora	72
3.10.1.3. Postupak sa perfuzijom supstrata	73
3.10.1.4. Kontinualni režim rada bioreaktora	74
3.11. Tipovi reaktora koji se koriste za proizvodnju biofarmaceutika	75
3.11.1. Sistemi za kultivaciju animalnih ćelija.....	75
3.11.1.1. Oprema za kultivaciju animalnih ćelija.....	76
3.11.1.2. Tipovi bioreaktora za gajenje animalnih ćelija	79
3.11.2. Sistemi za kultivaciju biljnih ćelija.....	86
3.11.2.1. Bioreaktori za kulture u suspenziji	86
3.11.2.2. Bioreaktori sa imobilisanim ćelijama	89
3.11.2.3. Bioreaktori sa organizovanim tkivom	90
3.12. Izvod	92
4. GENETIČKO INŽENJERSTVO U PROIZVODNJI BIOFARMACEUTIKA	95
4.1. DNK kao osnova prenosa informacija u ćelijama	95
4.1.1. Replikacija DNK	98
4.1.2. Transkripcija: prepisivanje poruke	101
4.1.2.1. Razlike u transkripciji kod prokariotskih i eukariotskih ćelija	103
4.1.3. Translacija genetičkih informacija: prenos poruke do proizvoda.....	104
4.1.4. Posttranslacione promene proteina.....	109
4.1.4.1. Prostorno uređivanje proteina.....	109
4.1.4.2. Dodavanje signalne sekvence	111
4.1.4.3. Glikozilacija	111
4.2. Osnovne tehnike genetičkog inženjerstva.....	112
4.2.1. Izolacija i prečišćavanje nukleinskih kiselina.....	114
4.2.2. Tehnika komplementarne DNK.....	114
4.2.3. Restrikcioni enzimi - endonukleaze.....	116
4.2.4. DNK ligaze	117
4.2.5. Vektori.....	118
4.2.6. Plazmidi.....	119
4.2.7. Prenos gena.....	121
4.2.8. Genetički markeri	127
4.2.9. Tehnika repliciranih ploča	128
4.2.10. Tehnika PCR.....	129
4.2.11. DNK probe.....	131
4.2.12. Tehnika " paljbe"	132
4.2.13. Tehnika isključivanja gena.....	132
4.2.14. Sinteza gena	133
4.2.15. Gel -elektroforeza.....	133
4.3. Genetički inženjerizovani sistemi za proizvodnju rekombinantnih proteina	134
4.3.1. Uticaj proizvoda na procesnu strategiju.....	135
4.3.2. Pregled sistema domaćina	137
4.3.2.1. <i>Escherichia coli</i>	139
4.3.2.2. Gram pozitivne bakterije	142
4.3.2.3. Niže eukariotske ćelije	143
4.3.2.4. Ćelije sisara	146
4.3.2.5. Sistem ćelije insekata-baculovirus	148

4.3.2.6. Korišćenje transgenih životinja	149
4.3.2.7. Korišćenje transgenih biljaka i kulture biljnog tkiva.....	150
4.3.2.8. Poređenje različitih sistema i strategija	151
4.4. Ograničenja procesa proizvodnje rekombinantnih proteina: genetička nestabilnost	153
4.4.1. Segregacioni gubitak	154
4.4.2. Strukturna nestabilnost plazmida.....	156
4.4.3. Mutacije ćelija domaćina.....	156
4.4.4. Nestabilnost uslovljena većom brzinom rasta	157
4.5. Projektovanje i konstrukcija plazmida	157
4.6. Genomika i proteomika u razvoju novih biofarmaceutika.....	162
4.6.1. DNK mikroserije (engleski "DNA microarrays").....	166
4.6.2. Proteomika	168
4.6.3. Strukturna genomika.....	171
4.6.4. Farmakogenetika	171
4.7. Izvod	173
5. GENSKA TERAPIJA	175
5.1. Osnovi genske terapije	176
5.2. Vektori koji se koriste u genskoj terapiji	180
5.2.1. Retrovirusni vektori	180
5.2.2. Drugi vektori na bazi virusa	184
5.2.3. Proizvodnja virusnih vektora.....	186
5.2.4. Nevirusni vektori za gensku terapiju.....	187
5.2.4.1. Proizvodnja plazmidne DNK	190
5.3. Primeri korišćenja genske terapije	192
5.3.1. Korišćenje genske terapije za lečenje genetičkih bolesti.....	192
5.3.2. Korišćenje genske terapije za lečenje kancera.....	195
5.3.3. Korišćenje genske terapije za lečenje AIDS-a.....	196
5.3.4. Sprečavanje dejstva gena (tehnika besmislenih gena).....	197
5.4. Izvod	198
6. PROIZVODNJA ANTIBIOTIKA	199
6.1. Istorijat proizvodnje antibiotika	199
6.2. Upotreba antibiotika	203
6.3. Mehanizam delovanja antibiotika.....	204
6.4. Jedinice biološke aktivnosti antibiotika.....	204
6.5. Analiza antibiotika	205
6.6. Klasifikacija antibiotika.....	205
6.6.1. Osnovne karakteristike β -laktamskih antibiotika	207
6.6.2. Penicilini	208
6.6.3. Cefalosporini.....	211
6.6.4. Drugi β -laktamski antibiotici.....	213
6.6.5. Inhibitori β -laktamaze	213
6.6.6. Tetraciklini.....	214
6.6.7. Makrolidni antibiotici	215
6.6.8. Aminoglukozidni antibiotici	217
6.6.9. Glikopeptidni antibiotici	218

6.6.10. Streptogramini	219
6.6.11. Lipopeptidni antibiotici.....	220
6.6.12. Bacitracin i drugi peptidni antibiotici	221
6.6.13. Bakteriocini.....	221
6.6.14. Polienski antibiotici	222
6.6.15. Griseofulvin.....	223
6.7. Industrijska proizvodnja antibiotika.....	224
6.7.1. Priprema proizvodnog mikroorganizma.....	224
6.7.1.1. Mikroorganizmi producenti antibiotika	224
6.7.1.2. Selekcija i održavanje proizvodnih mikroorganizama	225
6.7.1.3. Uvećanje razmera.....	227
6.7.2. Faza fermentacije antibiotika.....	228
6.7.2.1. Hranjiva podloga za rast mikroorganizama	229
6.7.2.2. Hranjiva podloga za proizvodnju antibiotika	229
6.7.2.3. Uklanjanje pene u toku proizvodnje	230
6.7.2.4. pH	230
6.7.2.5. Rastvoreni kiseonik.....	231
6.7.2.6. Temperatura	231
6.7.3. Izdvajanje i prečišćavanje antibiotika	231
6.7.4. Pravci razvoja fermentacione proizvodnje antibiotika.....	233
6.8. Izvod	234
7. BIOTEHNOLOŠKA PROIZVODNJA VITAMINA	235
7.1. Mikrobiološka proizvodnja vitamina iz grupe b	236
7.1.1. Vitamin B ₂ - riboflavin.....	237
7.1.1.1. Mikroorganizmi producenti riboflavina	238
7.1.1.2. Industrijski postupci za dobijanje riboflavina	239
7.1.1.3. Fermentaciono – hemijski postupak	239
7.1.1.4. Direktna fermentacija.....	240
7.1.1.5. Izolovanje riboflavina.....	242
7.1.1.6. Određivanje vitamina B ₂	242
7.1.2. Vitamin B ₁₂ – cijanokobalamin.....	242
7.1.2.1. Rasprostranjenost i biološka uloga vitamina B ₁₂	244
7.1.2.2. Biosinteza vitamina B ₁₂	245
7.1.2.3. Mikrobiološka proizvodnja vitamina B ₁₂	246
7.1.2.4. Izolovanje vitamina B ₁₂	248
7.1.2.5. Određivanje vitamina B ₁₂	249
7.2. β-karoten- provitamin A.....	249
7.2.1. Struktura β-karotena	250
7.2.2. Biološka uloga β-karotena i vitamina A.....	251
7.2.3. Mikrobiološka proizvodnja β-karotena	252
7.2.4. Merenje spektra apsorpcije karotenoida	253
7.3. Vitamin D₂ i ergosterol (provitamin D₂).....	254
7.3.1. Hemijska struktura ergosterola, vitamina D ₂ i vitamina D ₃ i njihova biosinteza.....	255
7.3.2. Mikrobiološka proizvodnja ergosterola.....	257
7.3.3. Izolovanje ergosterola.....	258

7.3.4. <i>Određivanje ergosterola</i>	259
7.4. Vitamin C – L askorbinska kiselina	259
7.4.1. <i>Biološka funkcija</i>	260
7.4.2. <i>Struktura</i>	261
7.4.3. <i>Biosinteza vitamina C</i>	262
7.4.3.1. <i>Biotehnološka proizvodnja vitamina C</i>	263
7.5. Izvod	267
8. ANTITELA I VAKCINE	269
8.1. Poliklonska antitela i njihova proizvodnja	269
8.2. Proizvodnja monoklonskih antitela	275
8.2.1. <i>Imunizacija</i>	275
8.2.2. <i>Hibridizacija ćelija - postupak fuzije</i>	277
8.2.3. <i>Selekcija ćelija</i>	278
8.2.4. <i>Testovi za određivanje koncentracije monoklonskih antitela</i>	281
8.2.4.1. <i>ELISA test</i>	281
8.2.4.2. <i>RIA- radioimunotest</i>	285
8.2.4.3. <i>Afinitivno vezivanje</i>	285
8.2.4.4. <i>Imuno gel-elektroforeza</i>	285
8.2.5. <i>Terapeutsko korišćenje monoklonskih antitela</i>	285
8.2.6. <i>Monoklonska antitela namenjena za tretman kancera</i>	287
8.2.6.1. <i>Strategije za detekciju i destrukciju tumora pomoću antitela</i>	288
8.2.6.2. <i>Klinički rezultati prve generacije anti-tumornih antitela</i>	292
8.2.7. <i>Nove generacije monoklonska antitela</i>	293
8.2.8. <i>Druga terapeutska korišćenja monoklonska antitela</i>	294
8.3. Vakcine	295
8.3.1. <i>Proizvodnja vakcina</i>	298
8.3.1.1. <i>Proizvodnja bakterijskih vakcina</i>	298
8.3.1.2. <i>Proizvodnja virusnih vakcina</i>	299
8.3.1.3. <i>Rekombinantne vakcine</i>	302
8.3.2. <i>Formulacije vakcina</i>	304
8.4. Izvod	305
9. CITOKINI: INTERFERONI I INTERLEUKINI	307
9.1. Citokini	307
9.1.1. <i>Osnovne karakteristike citokina</i>	309
9.1.2. <i>Receptori citokina</i>	315
9.1.3. <i>Citokini kao biofarmaceutici</i>	315
9.2. Interferoni	316
9.2.1. <i>Biohemija i proizvodnja interferona</i>	318
9.3. Interleukini	323
9.3.1. <i>Interleukin - 1</i>	324
9.3.2. <i>Interleukin - 2</i>	327
9.3.2.1. <i>Interleukin - 2 u tretmanu kancera</i>	329
9.3.2.2. <i>Interleukin - 2 u tretmanu infektivnih bolesti</i>	330
9.3.2.3. <i>Inhibicija aktivnosti interleukina - 2</i>	331
9.3.3. <i>Interleukin - 3</i>	333
9.3.4. <i>Interleukin - 4</i>	333

9.3.5. Interleukin – 5.....	335
9.3.6. Interleukin – 6.....	337
9.3.7. Interleukini – 7 i 8	338
9.3.8. Interleukin – 12.....	339
9.4. Tumor nekrosis faktor (TNF).....	340
9.4.1. Biološke aktivnosti TNF- α	341
9.4.1.1. Uticaj TNF- α na imuni odgovor i na inflamaciju	342
9.4.1.2. TNF receptori	343
9.5. Izvod	347
10. HEMATOPOETSKE FAKTORI RASTA	349
10.1. Hematopoeza.....	349
10.2. Interleukini kao hematopoetski faktori rasta	351
10.3. Stimulirajući faktor kolonija granulocita (g-csf).....	352
10.4. Stimulirajući faktor kolonija makrofaga (m-csf)	352
10.5. Stimulirajući faktor kolonija granulocita-makrofaga (gm-csf).....	353
10.5.1. Klinička primena CSF	354
10.6. Eritropoetin (EPO).....	356
10.6.1. Eritropoetin kao terapeutik.....	357
10.7. Trombopoetin	359
10.8. Izvod	360
11. INSULIN I DRUGI HORMONI OD TERAPEUTSKOG INTERESA.....	361
11.1. Insulin	362
11.1.1. Diabetes melitus	364
11.1.2. Stuktura insulinskog molekula.....	366
11.1.3. Proizvodnja insulina	369
11.1.4. Enzimski konverzija svinjskog insulina	372
11.1.5. Proizvodnja humanog insulina pomoću tehnologije rekombinantne DNK.....	373
11.1.6. Formulacije insulinskih proizvoda.....	376
11.1.7. Inženjerizovani insulini	377
11.1.8. Razvoj sistema za administraciju insulina i novih terapeutskih metoda..	379
11.2. Glukagon	380
11.3. Humani hormon rasta	383
11.3.1. Receptor hormona rasta	384
11.3.2. Biološki dejstvo GH.....	385
11.3.3. Terapeutsko dejstvo hormona rasta	386
11.3.3.1. Terapeutsko dejstvo na patuljast rast usled poremećaja dejstva hipofize	387
11.3.3.2. Idiopatski nizak rast i Tarnerov sindrom.....	387
11.3.3.3. Uticaj hormona rasta na metabolizam	388
11.3.3.4. Uticaj hormona rasta na laktaciju i ovulaciju.....	389
11.3.4. Proizvodnja rekombinantnog humanog hormona rasta.....	389
11.4. Gonadotropini.....	390
11.4.1. Stimulirajući hormon folikula (FSH), luteinizirajući hormon (LH) i humani horioni gonadotropin (hCG).....	391
11.4.1.1. Regulacija proizvodnje gonadotropina.....	395

11.4.1.2. Korišćenje gonadotropina u medicini i veterini	396
11.4.1.3. Rekombinantni gonadotropini	399
11.4.1.4. Gonadotropinski rilizing hormoni (GnRH).....	400
11.5. Izvod	401
12. KRVNI PROIZVODI I DRUGI TERAPEUTSKI ENZIMI	403
12.2. Zgrušavanje krvi - koagulacija	404
12.2.1. <i>Poremećaji zgrušavanja krvi</i>	<i>408</i>
12.2.1.1. <i>Faktor VIII.....</i>	<i>409</i>
12.2.1.2. <i>Faktori IX, VIIa i XIII.....</i>	<i>412</i>
12.3. Antikoagulant i trombolitički agensi	413
12.3.1. <i>Antikoagulant i</i>	<i>413</i>
12.3.1.1. <i>Heparin.....</i>	<i>414</i>
12.3.1.2. <i>Antimetaboliti vitamina K.....</i>	<i>416</i>
12.3.1.3. <i>Hirudin.....</i>	<i>417</i>
12.3.1.4. <i>Antitrombin.....</i>	<i>420</i>
12.3.1.5. <i>Protein C.....</i>	<i>421</i>
12.3.2. <i>Trombolitični agensi.....</i>	<i>422</i>
12.3.2.1. <i>Tkivni plazminogen aktivator.....</i>	<i>423</i>
12.3.2.2. <i>Streptokinaza</i>	<i>427</i>
12.3.2.3. <i>Urokinaza</i>	<i>428</i>
12.3.2.4. <i>Stafilokinaza</i>	<i>429</i>
12.3.2.5. <i>Drugi enzimi od terapeuskog značaja</i>	<i>430</i>
12.4. Izvod	431
13. BIOFARMACEUTICI NA BAZI BILJAKA.....	433
13.1. <i>Nova generacija lekova na bazi transgenih biljaka i kulture biljnih ćelija ..</i>	<i>434</i>
13.2. <i>Proizvodnja transgenih biljaka i regulacija njihove proizvodnje</i>	<i>437</i>
13.3. <i>Pravci razvoja proizvodnje farmaceutskih preparata na bazi biljaka</i>	<i>440</i>
13.4. <i>Izvod</i>	<i>441</i>
LITERATURA	443